

IV, 7. *Sconia bis tantum habet in spacio quam Seland, hoc est CCCtas ecclesias, cum Seland dicatur habere dimidium, Funis terciam partem.* C. Henrichsen: Skaane rummer dobbelt saa mange (kirker) som Sjælland, nemlig 300 Kirker, mens Sjælland skal have halvt saa mange, Fyn en tredjedel.

Det kan ikke nægtes at udsagnet om Sjælland er tautologisk, men derfra er der et spring til at rette selve teksten for at få Jylland med og oversætte den til »Sconien har dobbelt så mange som Seland, nemlig 300, mens Judland kun skal have halvt så mange og Fun kun en tredjedel.« Begrundelsen er at der arkæologisk er påvist mange kirker i Jylland, og når Adam ikke nævner dem er det et udslag af hans negative opfattelse af Jylland. Hertil må siges at der meget vel kan være en fejl i Adams tekst, men hvad der egentlig skulle stå er det rene gætværk. Vi får aldrig bare et rundt tal for Jyllands kirker i 1000-tallet i de skriftlige kilder, men så er det jo godt at arkæologien kan fylde hullet i vor viden!

Lunds fremgangsmåde her er diskutabel, men såvidt jeg kan se enestående i oversættelsen. Et andet problem er stednavne-gengivelsen, nærmest af den modsatte grund. Lund holder sig her, som citatet viser, nøje til den latinske tekst og undlader at oversætte navnene hvilket begrundes med at det ikke er sikkert om Gotia er identisk med Götaland. Det kunne da være angivet med en note og han kunne så i øvrigt oversætte navnene til den danske form som ligger nærmest.

Bortset fra disse indvendinger er det en god oversættelse, den indeholder mange interessante oplysninger, og er som sagt heftigt tiltrængt.

Inge Skovgaard-Petersen

HARALD GUSTAFSSON: Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541. Stockholm: Atlantis, 2000. 381 s.

Konklusionen først: Harald Gustafssons nye bog er et væsentligt arbejde, som kan anbefales alle med interesse for denne periode i Nordens historie, eller for spørgsmål om statsdannelse og nationale og politiske identiteter i almindelighed.

Forlaget har taget et dristigt skridt, som man må håbe lykkes. Det har udgivet et videnskabeligt værk, som udførligt diskuterer sit emne i forhold til den nyeste, internationale forskning på feltet. En bog der rummer næsten fire hundrede sider, et engelsk abstract og 982 noter, men ikke en eneste illustration. Og denne bog søges solgt, ikke bare til det

lærde publikum, men også til en bredere kreds af historieinteresserede. Bogens tekst burde være et godt salgsargument. Dispositionen er klar, sproget er prægnant uden at være krukke, og der er lagt stor pædagogisk omhu i udredningen af historiske forløb og teoretiske problemstillinger. (En omhu, som måske punktvis gør fremstillingen en smule langtrukket for den lærde læser.) Det, som skal tiltrække publikum, er imidlertid emnet og forfatterens klart pointerede hovedteser.

Opløsningen af Kalmarunionen er en af de store, heroiske fortællinger af det svenske fædrelands historie. En fortælling om frigørelsen fra det danske åg og genskabelsen af nationens frihed under Gustav Vasas karismatiske ledelse. Harald Gustafssons fremstilling bryder skarpt med traditionen på to felter. Det første er udviklingen af statens form. Her understreges det, at meget kunne være gået anderledes. Unionen af de tre riger var stadig en tidssvarende model i et Europa domineret af konglomeratstater, og unionen var levende i disse tiår, både som ramme for mange tanker, som en faktor der formede en del politiske beslutninger, og som en ikke helt utænkelig mulighed for fremtiden, selv efter Stockholms blodbad. Grænserne mellem de nye enheder, som opstod, var ikke givne. Der var helhjertede forsøg på at ændre dem. Opgøret med Christian 2. repræsenterede ikke Sveriges »udtræden af unionen«, men et sammenbrud, som skabte en meget åben situation. Den kunne let være endt med en anden løsning, både en mere traditionel – altså en mere eller mindre formel genskabelse af unionen – og en mere radikal, med en deling i flere enheder, en flytning af grænser og lignende. De nye stater, som erstattede unionen, var ikke nationalstater, men fyrstestater. Det gælder også Sverige, som ellers i en generation godt kunne ligne en nationalstat. Aktørerne var ikke bevidst i gang med at opbygge nationalstater, endnu mindre med at frigøre, styre eller erobre allerede eksisterende nationalstater – de var i gang med at skabe og bruge fyrstemagt, adelsmagt, tingsmagt og kirkemagt, og den styrkelse af staterne, der blev resultatet, var i hovedsagen hverken forudset eller tilsigtet.

For det andet, betoner Harald Gustafsson, var der ikke nationale identiteter i Norden som svarede til de moderne. Kongerigerne var fokus for de oftest erklærede og politisk mest konsekvenstunge følelser af fællesskab og tilknytning – en »regnal identitet«, som det kaldes med et udtryk, skabt af Susan Reynolds. Selv om kilderne er spinkle synes denne identitetsfølelse udbredt, også uden for samfundets elite, men tilsyneladende med forskelle som er fremkaldt af den forskellige grad af politisk participation. Altså højest i Sverige, lavest i Danmark, og generelt stigende overalt i disse konfliktfyldte år. Man kan også finde udtryk

for en etnisk identitet, svarende til Anthony Smiths *ethnie*-begreb, ikke mindst i Danmark. Men den var kun løst forbundet med den regnale identitet. Disse to var tilsyneladende ikke i stærk konkurrence med andre lignende, kollektive identiteter. Identitetsfølelser på landskabsniveau forekom, men var klart underordnede, først og fremmest fordi selve landskabets identitet var knyttet til dets stilling som landskab i riget. En identitetsfølelse over for unionen af de tre riger eksisterede praktisk taget ikke – forholdet til unionen var medieret gennem forholdet til riget.

De to dominerende kollektive identiteter i den politiske kultur var altså en identifikation med riget og med et sprogligt-kulturelt-historisk defineret »folk«. Men som styrende faktorer i den politiske kultur lå disse kollektive identiteter i skarp konkurrence med andre normsystemer. En mand af ære, en tro undersåt, en god kristen – alle disse begreber var prominente i det politiske sprog, og viste hen til vigtige normer for adfærd. I de fleste tilfælde var der tale om meget udbredte og stabile normer (men deres indhold diskuteres ikke meget i bogen, måske fordi de ikke blev verbaliseret så meget i tiden). Kun på ét område var der opbrud. Forståelsen af den kristne tro ændrede sig og blev et splittelses tegn her i reformationens tid; men det svækkede jo ikke dens betydning for folks adfærd, tværtimod. At appellere til grupper og personers materielle interesser var også en vigtig og accepteret del af den politiske diskurs, både offensivt (få fremgang) og defensivt (undgå skade, skabe tryghed). Harald Gustafssons billede af den politiske kultur i Norden i tiden omkring unionens sammenbrud adskiller sig altså ikke fra den tilbageprojektion af nationalstat og nationalisme, som har præget den ældre forskning, ved at pege på andre kollektive identiteter som afgørende. Han bekræfter at den politiske identitet fokuserer på rige og folk. Men disse to former for identitetsdannelse er løsere sammenknyttet end de senere bliver, og de har slet ikke samme tyngde i forhold til andre normer, heller ikke i sammenhænge, hvor man ud fra en senere tids normer skulle forvente, at de var dominerende, og hvor ældre forskning har beskrevet dem som alt afgørende.

Centralt i denne bog står således et opgør med forestillingen om nationen som noget transcendent, ahistorisk, hvis naturlige ramme er den suveræne stat. Det er næppe særlig kontroversielt blandt faghistorikere i dag. Opgøret støtter sig til hovedstrømninger i den internationale forskning. Det gælder både forskningen i statsdannelsesprocessen i Europa og forskningen i national identitet. Fagfolkene vil snarere notere sig, at Harald Gustafsson ikke er mere radikal. Det, der skal erstatte den primitive tilbageprojektion, er ikke en ny simpel model,

men en nuanceret analyse med et stort antal forklarende elementer. På den ene side lægges der afstand til de tautologiske modeller som definerer national identitet sådan, at kun 18- og 1900-tallets politisk dominerende massenationalisme kan passe i kategorien, og derfor afviser, at den slags identiteter kan være vigtige i ældre tider. På den anden side lægges der afstand til de historikere, der tager ældre epokers nationalt og patriotisk klingende udsagn som udtryk for en holdning af samme art som nationalismen i 18-1900-tallet. I stedet plæderes der for, at man må acceptere at identifikation med rige og folk spiller en væsentlig rolle i den politiske kultur. At de vigtigste identifikationer faktisk er disse, som i bagklogskabens lys kan kaldes forløbere for nationalismen. Men at disse holdninger på væsentlige punkter – punkter der lader sig beskrive – afviger fra den senere nationalisme, og slet ikke har samme vægt i den politiske kultur.

Efter min opfattelse er det en overbevisende analyse. Den har også den styrke, at den kan forklare, hvorfor den nationalhistoriske tolkning i det hele taget var mulig. Fremstillingen har desuden betydelige kvaliteter i den analyse af de politiske forløb, som fylder de fleste af bogens sider. Her viser det sig især frugtbart, at der ikke fokuseres på et enkelt af de nordiske riger, men hele regionens historie skrives i sammenhæng. Politiske og militære forløb bevæger sig ustandseligt hen over grænserne, og den ligelige prioritering af de tre riger – eller rettere, afvisningen af at lægge særlig vægt på rigerne som ramme – gør det muligt at skrive en fremstilling, hvor meget bliver klart, som ellers ville være dunkelt. For eksempel viser det sig gang på gang, at udviklingen i Norge er nøglen til at forstå, hvad der sker i de to mægtigere kongeriger. Et andet eksempel er behandlingen af den så ofte diskuterede Norgesparagraf i Christian III's håndfæstning. Den analyseres her frugtbart som et stykke dansk politik, der ganske vist har Norge som genstand.

Bogen er skrevet på grundlag af den eksisterende forskning og de trykte kilder. En dansk læser kan godt mærke, at analysen af den politiske kultur i Danmark er udstyret med flest forbehold, fordi det trykte kildemateriale er mindre omfattende end det norske og svenske. Det kan man dog næppe kalde utilfredsstillende. Snarere en inspiration til kommende dansk forskning. Jeg er mere betænkelig ved et andet punkt, den stilistiske vægt der lægges på at beskrive den åbne situation efter unionens sammenbrud. Bogen er her i splid med sig selv, så vidt jeg kan se. På den ene side får vi at vide at situationen var åben og grænserne til at sprænge. Gustav Vasa citeres for ordene: »Hvad man får nu med den hast er beholdeligt«. På den anden side beskrives en politisk kultur, hvor forestillingen om de gamle riger med deres kendte

grænser spillede en meget stor rolle. I sidste ende var det også forestillingen om Norges riges integritet der tvang kong Gustav til at moderere sin appetit. Konklusionen må vel være, at der var åbninger, men at de var langt mindre, end radikale sjæle som Gustav Vasa forestillede sig, blandt andet fordi centrale elementer i den politiske kultur skabte stærk modstand mod visse arter af ændringer. Det får vi faktisk også at vide, men det burde nok have modificeret fremstillingen mere, end det er sket.

Det væsentligste spørgsmål, som jeg sidder tilbage med, drejer sig imidlertid om retningen for den fremtidige forskning. Værkets centrale synspunkter er, at Norden i første del af 1500-tallet var præget af en kompleks politisk kultur, som ikke var domineret af de kollektive identiteter med rige og folk i fokus, selv om disse eksisterede og var de vigtigste former for kollektiv identitet; og at den statsdannelsesproces, som helt klart fandt sted, var en dannelse af fyrstestater, ikke nationalstater. Acceptorer man disse synspunkter, placeres nogle nye spørgsmål centralt. Vi ved ikke meget om, hvordan fyrstemagten fungerede som et forhold mellem mennesker. Det samme kan siges om de relationer mellem stormænd og mindre folk, som også spillede en central rolle. Bogens fremstilling af de politiske og militære forløb viser hele tiden fyrster og stormænd som aktører, og analysen af den politiske kultur udpeger nogle centrale begreber, som har med forholdet til dem at gøre. Undersåt, troskab og ære blandt andet. Kort sagt tegnes et billede af den politiske kultur, hvor kollektive identiteter er relativt mindre vigtige end senere, og personlige relationer, ikke mindst mellem de mere og mindre mægtige, spiller en helt central rolle. Udforskningen af disse relationer og de ideer som strukturerede dem, må blive en lige så central opgave.

Gunner Lind

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN: Kun navnet er tilbage – en biografi om Peter Griffenfeld. Gads Forlag 1999. 351 s., ill.

På titelbladet til denne Griffenfeld-biografi, der udkom i 300-året for rigskanslerens død, har Olden-Jørgensen anbragt et Lytton Strachey-citat: »Human beings are too important to be treated as mere symptoms of the past.« Idet man må gå ud fra, at dette også udtrykker hans egen holdning, har han dermed på forhånd erklæret sig som anti-strukturalist og tillige markeret et historiesyn, der også i opposition til tidligere tiders materialistiske historieopfattelse tillægger det handlende og frit